

Prelog, zgrada župnog dvora — cjelina, južno i istočno pročelje za vrijeme istražnih radova

Ivo Maroević

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
 OOUR Društvene i humanističke znanosti,
 Odsjek za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad

Zgrada župnog dvora u Prelogu

Sažetak

Zgrada župnog dvora u Prelogu bila je slobodnostojeći objekt smješten u središtu mjesta sjeveroistočno od župne crkve. Srušena je u ljetu 1984. godine i zamijenjena novom zgradom, koja respektira urbana značenje i gabarite stare zgrade.

Analizira se stanje zgrade i to: volumen, oblikovanje, organizacija prostora i funkcija, kao i stanje sačuvanosti i konstrukcije. Iznose se rezultati istraživanja koja su provedena na pročeljima prije, a na konstrukciji objekta tijekom rušenja kroz navođenje činjeničnog stanja i detaljnu arhitektonsku i fotografsku dokumentaciju.

U analizi povijesti zgrade utvrđeno je da je prva faza ona iz 1768. godine, kad zgrada nije imala današnji izgled ni gabarit, a izvorne elemente nije bilo moguće utvrditi u tolikoj mjeri da bi se mogao sa sigurnošću pretpostaviti njezin izvorni izgled. U drugoj, klasicističkoj fazi iz 1833. godine zgrada je uglavnom dobila dimenzije koje smo zatekli, ali uz bitno drukčije oblikovanje unutrašnjosti i vanjštine. U trećoj, historicističkoj fazi iz 60-ih godina prošlog stoljeća zgradi je prigraden rizalit i tada je dobila bitno drukčiji vanjski izgled i uglavnom zatečeni raspored unutrašnjeg prostora. Četvrta faza s početka 20. stoljeća svodila se uglavnom na poboljšavanje uvjeta života i neke manje konstruktivne promjene.

Provodeći valorizaciju ustanovljeno je da je najvišu kvalitetu zgrada imala u klasicističkoj fazi i da od tada počinje njezina oblikovna, prostorna i na kraju fizička degradacija, koja je dovela do rušenja. U prvoj polovici 19. stoljeća ona je predstavljala skladan primjer provincijalnog kasnobarokno-klasicističkog oblikovanja.

Uvod

Zgrada župnog dvora u Prelogu bila je preventivno zaštićena kao spomenik kulture tek nedavno,¹ tj. neposredno prije nego što je Župni ured u Prelogu zatražio odobrenje za rušenje stare zgrade i izgradnju novog župnog dvora na istom mjestu. Zahtjev za rušenje bio je obrazložen teškim i jedva popravljivim stanjem stare zgrade, nemogućnošću i nedovoljnim interesom da se društvenim sredstvima financira onaj dio radova koji premašuje opseg redovnog održavanja zgrade, te nezainteresiranošću, odnosno odbijanjem vjernika da skupe potrebna novčana sredstva za popravak postojeće zgrade.

Prije rušenja stare zgrade² bilo je neophodno izvršiti potrebna dodatna istraživanja i izraditi potpunu dokumentaciju objekta radi njegove povijesno-umjetničke analize i znanstvene valorizacije.³ S obzirom da je riječ o zaštićenom spomeniku kulture, koji nebrigom društva netragom nestaje, to je objavljivanje dokumentacije o njegovu postojanju obveza struke, kako bi se barem na taj način uključio u povijesni razvoj naše spomeničke baštine na sjevernohrvatskom kulturnom prostoru.

Stanje

Zgrada župnog dvora u Prelogu je slobodnostojeći jednokatni objekt, smješten sjeveroistočno od župne crkve. Svojim volumenom i visokim krovom zatvara istočnu stranu trga, koji je gotovo potpuno ispunjen niskom i visokom vegetacijom. Ogradom je odvojen od ulice, koja je ujedno i glavna ulica u Prelogu, i njoj okreće sjeverno bočno pročelje. S istočne mu je strane slobodni prostor, tako da se objekt kao cjelovita arhitektura može u potpunosti doživjeti jedino s te strane. U kontekstu takva prostornog rasporeda ta zgrada ima važnu ulogu u urbanoj strukturi Preloga. Proširenjem i asfaltiranjem glavne gradske ulice zgrada postaje sve bliža i bliža ulici, što nije povoljno u odnosu na povijesni odnos ulice, kurije i trga.

Arhitektura ove relativno visoke jednokatne zgrade izdužena pravokutna tlocrta tipična je za slobodnostojeće objekte župnih dvorova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Zgrada je zatvorena u masi i jedino na zapadnom pročelju ima istaknut rizalit s razigranim zabatom. Visoko krovno skošeno je nad užim pročeljima, tako da se na jugu i sjeveru iznad prvog kata pojavljuju zabati trapezna oblika. Na dužim pročeljima, istočnom i zapadnom, provedena je raščlamba na po šest prozorskih osi, na kojima, međutim, osim na većem dijelu glavnog pročelja, međusobno ne korespondiraju prozori prizemlja i kata. Bočna su pročelja raščlanjena s po dvije prozorske osi, na kojima također prozori prizemlja i kata međusobno ne korespondiraju, tako da zapravo ne postoji prozorska os (osim tri na zapadnom pročelju) koja bi povezivala otvore prizemlja, prvog kata i zabata. Pri vrhu zabata u sredini se nalazi mali okrugao prozor. Ulaz u zgradu naglašen je rizalitom koji izlazi iz tijela zgrade za širinu ulazne veže. Duboki eliptični lukovi u prizemlju ostakljeni su ili zazidani, tako da je pristup moguć jedino s južne strane.

Žbuka je na pročelju obojena tamnijom žutom bojom. U cijeloj zoni prizemlja žbuka je bila otučena sve do opeke, prema jednom od prethodnih zahtjeva Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Zidno platno na katu glatko je žbukano. Jedino su nad prozorima neogotički natprozorni istaci, koji poduprti istovrsno profiliranim dijelovima doprozornih istaka čine svojevrsnu kapu koja svojim profilom obrubljuje gornju trećinu prozora.

Prelog, zgrada župnog dvora — detalj prizemlja južnog pročelja, naknadno ugrađeni prozor nakon skidanja žbuke

Prelog, zgrada župnog dvora — prozor na istočnoj strani prizemne zone južnog pročelja nakon skidanja žbuke

Zona prvog kata odijeljena je od zone prizemlja dvostepe-
nim razdjelnim vijencem, također modificiranoga neogoti-
čkog profila. Završni je vijenac bogat i dosta nečitko pro-
filiran. Zabati nad južnim i sjevernim pročeljem obrubljeni
su jednostavnim »holkelom«, prozori su im obrubljeni jed-
nostavnim tek malo istaknutim okvirom, a zidno je platno
obrađeno grubom naštrcanom žbukom. Zabat rizalita de-
koriran je u žbuci historicističkom dekoracijom, koja se
uglavnom služi neogotičkim oblikovnim elementima.

Struktura opečnog zida u prizemlju pokazuje najprije vrlo
loše stanje opeke kao građevnog materijala, a zatim trago-
ve brojnih preinaka kojima je bila podvrgnuta struktura
zgrade, što je moglo dovesti, a vjerojatno je i dovelo, do
statičkih poremećaja koji su ugrozili stabilnost objekta.

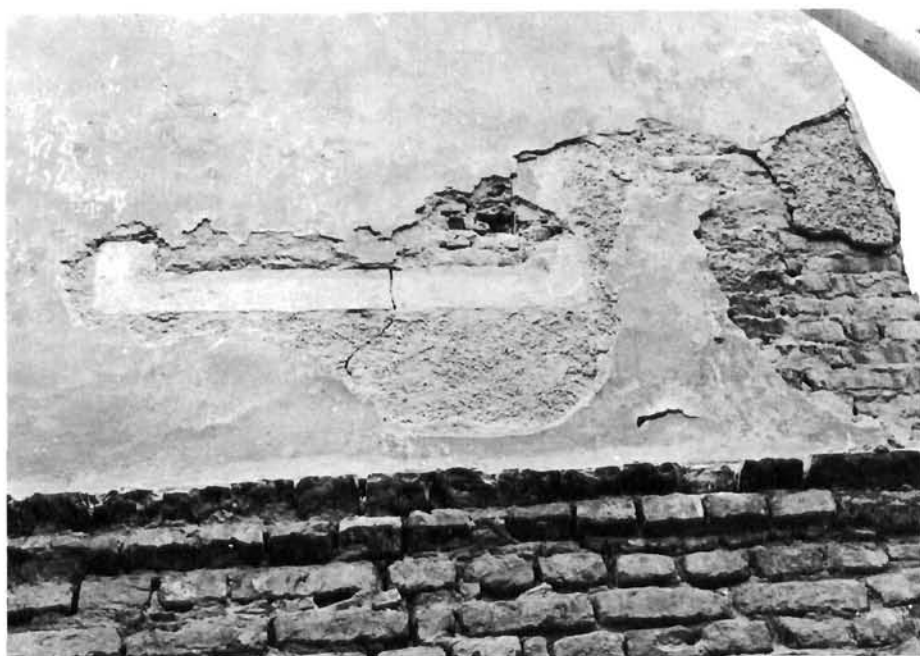
Zgrada ima podrum samo ispod južnog dijela. Uočljiva je
trodijelnost tlocrta. Srednji dio, koji drži širinu rizalita, u
prizemlju služi samo za komuniciranje, dok su na katu u
njemu stubište i pretprostor i velika dvorana (palača). Ju-
žno je krilo u prizemlju namijenjeno poslovnim sadržajima
(župni ured) i gospodarskoj namjeni (spremište), a na katu
stanovanju. U sjevernom je krilu kuhinja i nedefiniran sa-
držaj u prizemlju, a stanovanje na katu. Nusprostorije su u
srednjem dijelu, lijevo i desno od stubišta. Stubište je dvo-
krako s podestom i pruža se istočnom stranom središnjeg
dijela zgrade. Dimnjaci su u sredini zgrade. Na katu je
omogućeno kružno kretanje, tj. prolazak kroz sobe bez po-
trebe izlaženja u pretprostor, što je element kasnobarokno

klasicističke orijentacije. Jedino je zatvoren spoj soba u
sjevernom krilu. Tamo se nalazi ugrađen ormar na mjestu
vrata.

Sve podrumске i prizemne prostorije svodene su različitim
tipovima svodova, koji su nastajali u razno vrijeme. Pro-
storije na katu s gornje su strane zatvorene drvenim gred-
nikom, no ne punim grednikom, već samo gredama kon-
strukcije na koje je pribijena oplata, a na nju položena
žbuka stropova.

Oblikovanje unutrašnjosti uglavnom je istovjetno vanjštini
zgrade. Većina prostora ima historicistički oblikovanu
građevnu stolariju vrata i prozora. Vrata na katu su dvo-
krilna. Vratna krila i oplata dovratnika imaju trodijelnu
podjelu uklada (gore i dolje po kvadrat, a u sredini pravo-
kutnik veličine dva kvadrata). U nekim su prostorijama,
kao u sjevernom dijelu, vrata oblikovana kasnobarokno-
klasicistički, gdje vratna krila i oplata dovratnika zadržava-
vu dvodijelnu podjelu uklada i nose klasicistički okov.
Vrata u prizemnim prostorijama su jednokrilna i pokazuju
elemente oblikovanja prve četvrtine našeg stoljeća, a neka
su još iz klasicističkog razdoblja. Vrata za podrum starijeg
su formata.

Prozori na prvom katu su dvokrilni, s tri malo izdužena
pravokutna okna na svakom krilu, dok je u prizemlju
uglavnom format prozora manji i krila imaju kvadratična
okna. Vanjska su krila u ravnini zida, osim na nekim pro-
zorima u prizemlju (župni ured). Na jednom prozoru pri-

Prelog, zgrada župnog dvora — detalj na istočnoj strani zone prvog kata južnog pročelja; na sondi se vidi donji dio zazidanog prozora, trag otučene lezene desno od prozora i grubo naštrcana žbuka kao element završnog oblikovanja zidnog platna

Prelog, zgrada župnog dvora — detalj na južnom rubu istočnog pročelja u zoni prvog kata; na sondi se vidi donji dio slijepog prozora, tragovi otučene lezene uz novootvoreni prozor i lijevo od slijepog prozora, grubo naštrcana žbuka i nakucani glatki okvir prozora

zemlja (kuhinja) nalazi se klasicistička rešetka, ali formata koji ne odgovara tom prozoru.

Ograda stubišta je od lijevanog željeza i historicističkog je oblikovanja. Isto oblikovanje pokazuju kamini i peći u prostorijama prvog kata.

Rezultati istraživanja

Istraživanja su provedena na žbukama pročelja prije i na konstrukciji objekta za vrijeme rušenja.

Istraživanja pročelja bila su usmjerena prema otkrivanju nekog ranijeg oblikovanja, budući da je izgled objekta indicirao velike građevne promjene koje su se morale događati za života zgrade. U prizemlju nije bilo mogućnosti za istraživanje starih žbuka i oblikovanja, jer je žbuka otučena ranije, bez prethodnog istraživanja.

U zoni prvog kata ustanovilo se postojanje samo jednog ranijeg potpuno definiranog oblikovnog sloja. To je sloj koji je imao drukčiji raster otvora i time drukčiju obliko-

Prelog, zgrada župnog dvora — detalj na sjevernom dijelu istočnog pročelja u zoni prvog kata; na sondi se vidi donji dio slijepog prozora desno od novog prozora, detalj završne profilacije prozorskog okvira, trag otučene lezene ispod novog prozora i gruba naštrcana žbuka na zidnom platnu

vnu koncepciju izgleda pročelja. Ustanovili smo postojeće otvora i slijepih otvora, koji su davali simetričnu ritmičku sliku pročelja. Njihov je format bio manji od današnjih otvora, a raspored drukčiji. Bili su obrubljeni jednostavnim okvirom, koji je na vanjskom rubu bio jednostavno profiliran malim uglatim završetkom. Ti prozori nisu imali vanjsku stolariju sa staklom, već samo trn za ovjes kapaka. Okvir prozora izveden u žbuci bio je obojen u bijelo. Zidno je platno bilo obrađeno grubom naštrcanom žbukom, slično obradi kakva se i danas nalazi na zabatima na južnom i sjevernom pročelju. Na toj su se žbuci našli tragovi dviju boja. Najstarija je bila svijetloroza, a kasnija sivo-plavo-crna. Između prozora i između prozora i ugla pročelja na rubovima pronašli su se tragovi otučene opeke u širini i visini koja nedvojbeno pokazuje da je riječ o otučenim istaknutim lezenama koje su ritmizirale na zidnom platnu i davale okvir poljima u kojima su se nalazili prozori. Nisu se pronašli elementi oblikovnog spoja tih lezana s razdjelnim niti sa završnim vijencem. S obzirom na proširenje otučene opeke na spoju prema razdjelnom vijencu, logično je zaključiti da su lezene bile vezane uz vijence nekim od uobičajenih elemenata četvrtinom kruga uvučenog ili izbočenog ugla. Na žalost, nije se moglo utvrditi kojim od tih elemenata. Spoj lezene sa završnim vijencem nije se sačuvao, a otkrivene su indicije koje upozoravaju da je možda zona prvog kata u ranijoj fazi bila nešto niža.

Analizom vidljivih struktura u prizemnim zonama na pročeljima moglo se zaključiti:

a) na južnom zidu desni je prozor na izvornom mjestu, dok je lijevi povećavan. Nadvoj nad izvornim prozorom zidan je s 1,5 opekom. Prozori prizemlja su u osi (ili približno u osi) lezana između prozora na katu. Očita je simetrična nadgradnja kata nad prizemljem, ali s otvorima koji se ne podudaraju u osima s onima u prizemlju.

Prelog, zgrada župnog dvora — sjeverno pročelje nakon skidanja žbuke

b) Na zapadnom zidu situacija je drukčija. Na južnom dijelu zgrade vide se odrezane pete nekih lukova ili pojasnica koje su bile uprte s vanjske strane zgrade u zid i to na uglu zgrade, između prozora i na mjestu gdje se s unutrašnje strane nalazi poprečni nosivi zid. Prozor je naknadno proširen. Ima mnogo zazidavanja. Mogla su tu biti i vrata.

Na srednjem dijelu zgrade nastavlja se slična struktura, koja je jasnom dilatacijom odijeljena od strukture zida u koju je ugrađen portal s uklesanom 1833. godinom. Ta se dilatacija nalazi pomaknuta od mjesta gdje s unutarnje strane udara poprečni zid.

Na sjevernom dijelu vide se intervencije prizidavanja reda opeke, tragovi sječeneh peti lukova i indicije pomicanja mjesta prozora. Unatoč tome, taj dio pokazuje manje intervencija od južnog dijela.

c) Na sjevernom zidu također se vidi mnogo intervencija, i to prvenstveno u zazidavanju starih i otvaranju novih prozora. Krajnje desni zazidani prozor pokazuje iste konstruktivne elemente nadvoja kao i izvorni prozor na južnom zidu, dok krajnje lijevi otvor pokazuje da se radilo o slijepom prozoru. Središnji zazidani otvori pokazuju čudnu kombinaciju dvaju vrsta nadvoja.

d) Na istočnom zidu ima znatnih tragova raznih intervencija. Tri su prozora raznih ali sličnih formata, a jedan je mali prozor sanitarne prostorije. Sjeverni i južni prozor na mjestu su izvornih prozora, ali nemaju izvornu strukturu

Prelog, zgrada župnog dvora — detalj zapadne strane sjevernog pročelja u zoni prizemlja; vidi se da je pomaknut otvor i ozbiljno narušen osnovni konstruktivni sustav nadvoja; stanje nakon skidanja žbuke

nadvoja, a krajnje desni prozor je i širi od izvornog. Srednji prozor nalazi se unutar nekog ranijeg velikog otvora, možda veže, koji je zazidan. Taj je veliki otvor nadvijen segmentnim lukom i ima kose dovratnike, što šire otvor idući prema dolje. Mala vrata koja su zazidana vide se u strukturi ispod malog prozora sanitarija u prizemlju.

Konstruktivni elementi svodova i nosivih zidova, kao i položaj i debljine pregradnih zidova, daju još nekoliko elemenata koje valja uzeti u obzir. To su:

a) svod u zapadnoj prostoriji podruma ukazuje da je i na sjevernom zidu bio nekoć otvor, koji je danas samo obilježen susvodnicom.

Zapadni zid podruma znatno je tanji od ostalih zidova i ukazuje na mogućnost da je podrum svojevremeno bio duži ili da je ulaz u podrum mogao biti s te strane. Raspored prozora na tom zidu nije sukladan onome na istočnoj strani podruma.

Istočna prostorija podruma svodena je pruskom kapom na traverzama. Vide se tragovi peta dubokog bačvastog svoda kojim je prostorija bila svodena prije nego što je zamijenjen način svodenja.

Nije bilo moguće ustanoviti da li je ulaz u podrum bio i izvorno na današnjem mjestu.

b) Konstrukcija svodova u prizemlju govori da je jedino prostorija kuhinje na sjeveroistočnom dijelu zadržala izvorni duboki eliptični bačvasti svod. Svodovi u ulaznom dijelu, u trijemu rizalita i u pretprostoru stubišta imaju značajke plitkog pruskog svoda i pruske kape sa segmentnim uporišnim linijama, koje su nešto dublje u trijemu rizalita.

Svod u prostoriji na sjeverozapadnom dijelu isto je kombinacija pruskog svoda i pruske kape, no s plitkom pojasnicom u sredini.

Svi su ti svodovi karakteristični za polovicu prošlog stolje-

ća. Pruski se svod pretvara u prusku kapu tijekom druge polovice stoljeća, da bi pred kraj stoljeća pruska kapa počela sjedati na čelične traverze. Taj oblik svodenja još nije uobičajen 30-ih godina prošlog stoljeća i ne odgovara dataciji s ulaznog portala.

Prostorija na jugoistočnom dijelu ima prusku kapu na traverzama, analogno prostoriji ispod sebe, dok prostorija na jugozapadnom uglu nema vidljivu konstrukciju.

Zatvaranje stropova drvenim grednikom na način koji je primijenjen na prvom katu nije tipičan za 1833. godinu, kad se još primjenjuje puni grednik. Ta činjenica ostavlja otvorenom mogućnost eventualnog povisivanja prostorija na katu, a time i pročelja, kod preuređenja 60-ih godina prošlog stoljeća.

Za vrijeme rušenja zgrade nedvojbeno je utvrđeno da su pruski svodovi i kape naknadno ugrađeni u postojeću strukturu zidova otvaranjem mjesta za upiranje nove svodne konstrukcije.

Isto je tako utvrđeno da su se zidovi rizalita naslonili na završnu žbuku ranijeg pročelja.

Pregradni zidovi srednjeg i južnog dijela na prvom katu različiti su i manje debljine od onih u sjevernom dijelu, što će reći da su mogli nastati kod kasnijih pregradnji. To se uočava i kod formata i oblika vrata.

Zidovi koji u prizemlju dijele južne prostorije od središnjeg dijela tanji su kao i zidovi stubišta i male nusprostorije u prizemlju.

Povijest zgrade

Na temelju analize postojećeg stanja i provedenih istraživanja mogu se utvrditi četiri faze u razvoju ove zgrade.

Prva i najranija — barokna faza objekta jest ona iz 1768. godine.⁴ Zgrada u toj fazi nije imala ni današnji izgled ni današnji gabarit.

Prelog, zgrada župnog dvora — sjeverna strana zapadnog pročelja; vidi se zazidani trijem središnjeg rizalita

Prelog, zgrada župnog dvora — južna strana zapadnog pročelja

Prelog, zgrada župnog dvora — južna strana zapadnog pročelja, detalj prizemne zone; vide se tragovi sječenih pojasnica u sredini i na južnom rubu, trag luka u zidnoj strukturi i dilatacija pod trijemom, izmijenjeni prozor i trag slijepog prozora nakon skidanja žbuke

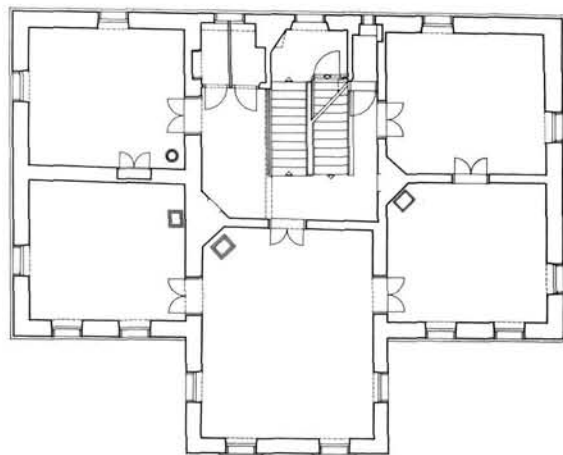
Prelog, zgrada župnog dvora — ulazni portal u trijemu ulaznog rizalita na zapadnom pročelju iz 1833. godine; izvorna vrata i okov

Prelog, zgrada župnog dvora — ograda stubišta u unutrašnjosti, lijevano željezo iz druge polovice 19. stoljeća

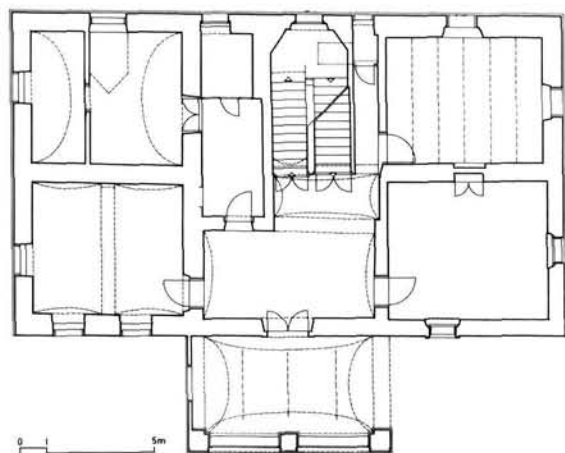
Prelog, zgrada župnog dvora — istočna prostorija u podrumu; na strukturi svoda vidi se otučena opeka pete negdašnjeg bačvastog svoda i nova konstrukcija pruske kape na traverzama

Tlocrt I. kata

Uzdužni presjek

Tlocrt prizemlja

Poprečni presjek

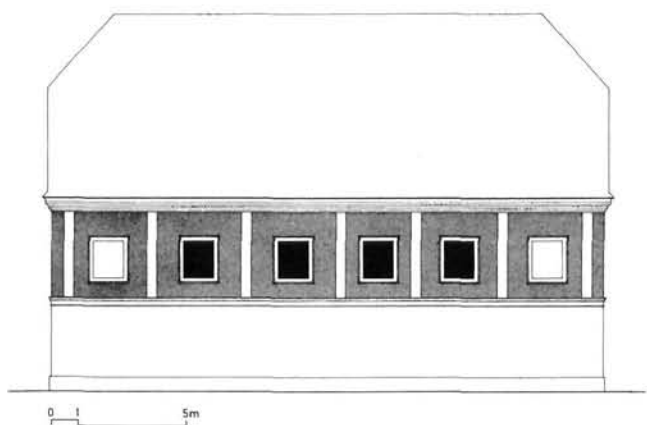

Zapadno pročelje s ucrtanim nalazima

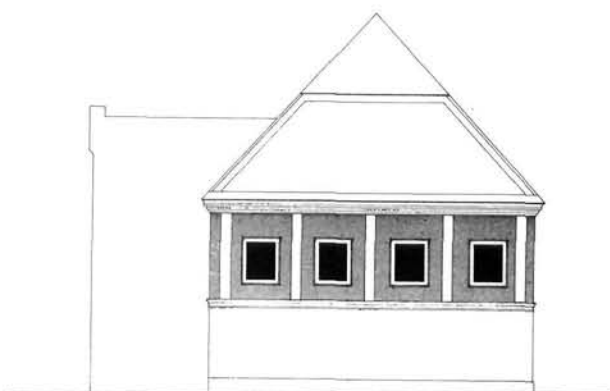

Sjeverno pročelje s ucrtanim nalazima

Prelog, zgrada župnog dvora

Istočno pročelje

Južno pročelje

Prelog, zgrada župnog dvora; idealna rekonstrukcija na temelju nalaza

Druga — klasicistička faza iz 1833. godine⁵ jest faza u kojoj je zgrada dobila današnje dimenzije (bez rizalita i eventualno nešto niže visine) i oblikovanje unutrašnjosti i vanjšine koje se potpuno i bitno razlikuje od onoga koje smo zatekli.

Treća je faza — historicistička iz 60-ih godina prošlog stoljeća, kad je zgradi prigraden rizalit i kada je dobila današnji vanjski izgled i uglavnom današnji raspored prostora u unutrašnjosti.

Četvrta je faza s kraja 19. i početka 20. stoljeća, kad su zamijenjene konstrukcije u prostorijama južnog dijela zgrade. Ta bi se faza mogla nazvati fazom poboljšavanja uvjeta života u prostorima dvora, a bez bitnih pomaka u smislu oblikovanja ili organizacije prostora.

Podimo redom. Za identificiranje prve faze nemamo dovoljno utvrđenih elemenata da bismo mogli rekonstruirati njezin izgled. Gotovo je sigurno da to nije mogla biti zgrada takvog oblikovanja kakvo nam se sačuvalo ispod sadašnje fasade. Relativno nesimetričan odnos prozora prizemlja i kata na sjevernom i južnom pročelju ukazuje da je tek izgradnjom kata cjelovito riješeno oblikovanje. Različite debljine zidova pojedinih dijelova zgrade u prizemlju ukazuju na mogućnost da su tu ranije stajala dva prizemna objekta, jedan stambeni, a drugi eventualno gospodarski, od kojih je onaj južni mogao imati i veće dimenzije. Međutim, sve su to pretpostavke koje nemaju realnu osnovu u podacima, već samo u indicijama. Eventualna urbanistička istraživanja razvoja naselja mogla bi pomoći da se odredi položaj i orijentacija zgrade u drugoj polovici 18. stoljeća u odnosu na njezinu funkciju u naselju (eventualni nalaz karte naselja mogao bi pomoći). Nedvojbeno je da je zgrada imala vežu na istočnom pročelju, koja ne korespondira s organizacijom prostora niti s oblikovanjem pročelja. Ta je veža prestala funkcionirati vjerojatno 1833. godine.

U klasicističkoj fazi objekta jasno je da je to slobodnostojeća jednokatnica orijentirana ulazom prema crkvi i trgu. Ona usklađuje odnose otvora na pročeljima i razigrava glavna pročelja sa šest, a bočna s četiri prozorske osi. Raster kata dopunjava lezenama koje stavljaju prozore u definirana polja obrađena rustičnijom žbukom. Lezene se pojavljuju i prije uglova, tako da olakšavaju ugao, umjesto da ga naglašavaju ugaonim kvadrirama. Odnos boja isto je karakterističan: bijele lezene i jednostavni prozorski okviri, sa zidnim platnom u roza boji, koje je u nekoj kasnijoj preinaci obojeno sivo-crnom bojom. Zamislimo tamniju podlogu i na njoj pravilan raster lezena i vijenaca s naglascima prozora i slijepih prozora. Šteta je što nemamo podataka o izgledu prizemne zone, jer bi nam ona možda dala odgovor i na upit o izgledu najranije — barokne faze.

Prostorna organizacija koju je zgrada imala 1833. godine nije nam u potpunosti poznata. Vjerojatno je imala piano nobile, ali s nešto drukčijim rasporedom, dok je prizemlje moralo imati drukčiji raspored prostora u južnom dijelu i drukčiju organizaciju središnjeg komunikacijskog dijela. Stubište i sanitarije teško da su mogle biti u istom odnosu kao danas, jer današnja organizacija prostora s ovakvim ulazom iz hodnika u svaku prostoriju na prvom katu teško se mogla zamisliti u to vrijeme, kad je još vrlo jaka barokna tradicija. Dimenzije »palače« bile bi vrlo male kad bi se uklonio pridodani dio unutar prigradenog rizalita, pa je klasicističku fazu nužno zamisliti s bitno drukčijim odnosom komunikacija i prostora na katu i drukčijom cjelokupnom komunikacijom u prizemlju.

Historicistička faza uglavnom je faza u kojoj smo zatekli zgradu. To je bila do te mjere jaka intervencija da je bitno izmijenila sve prostorne i oblikovne odnose zgrade dvora. Dodavanjem rizalita izmijenjen je gabarit u želji za reprezentativnijim pročeljem. Od zatvorenog kasnobarokno-klasicističkog volumena dobili smo historicistički razigrano pročelje neogotičkog oblikovanja. Izgradnjom rizalita otvorena je mogućnost jakih pomaka u organizaciji prostora. »Palača« se uvlači u rizalit i postaje okomito položena na kružni tok kretanja kroz piano nobile. Time se omogućava pomicanje pregradnog zida koji dijeli »palaču« od stubišta i povećanje stubišnog prostora. U prizemlju je to naglašeno uvlačenjem portala u trijem, stanjivanjem zidova i otvaranjem stražnjih prostorija prema zajedničkom prostoru, izgradnjom zida i pojasnice, koja sada preuzima nošenje novog pregradnog zida na katu. Unatoč velikim promjenama ne unapređuje se kvaliteta prostora, već se prostor postupno degradira.

Odras promjena unutrašnjeg rasporeda prostorija reflektirao se na pročeljima promjenom položaja otvora i njihovim povećavanjem. Smanjio se ukupan broj otvora na postojećim zidovima, a povećan im je format. Kod toga se više nije toliko pazilo na simetričnost pročelja, osim na glavnom zapadnom pročelju. Tako su pročelja pojednostavljena, otučene lezene, uklonjeni okviri prozora i naštrcana žbuka, stavljena prozorska krila sa staklima u ravninu zida, čime im je u potpunosti izmijenjen izgled. Pročelja su izgladnena i na njima uz vodoravne, razdjelni i završni vijenac, dominiraju jedino istaknute neogotičke kape iznad prozora. Obojena žutom bojom pridonose gubitku raznolikosti koju je iskazivala i sadržavala ranija faza.

Posljednje intervencije više su usmjerene prema unutrašnjosti. Mijenjaju se konstrukcije u podrumu i dijelu prizemlja, da bi podrum bio veći. Dijelom se mijenja dekorativna struktura stolarije u dijelu prizemlja. Na pročeljima se promjene vide na otvorima prizemlja jugozapadnog dijela zgrade i na rizalitu, gdje se lukovi trijema zatvaraju da bi se ulaz zaštitio od neugodnih sjevernih vjetrova.

Od dvadesetih godina ovog stoljeća nije se ništa bitno događalo na objektu. Zbog nepovoljnog i neodgovarajućeg održavanja on je sve više propadao, a velike intervencije u strukturu objekta provedene u historicističkoj fazi sve su više pokazivale svoje negativne efekte na stabilnost i čvrstoću zgrade. Na kraju je objekt došao u takvo stanje da ga je valjalo srušiti.

Valorizacija

Nakon provedenih analiza oblikovanja i povijesti zgrade nedvojbeno se nameće zaključak da je u klasicističkoj fazi zgrada imala obilježja definirane i kvalitetne arhitektonske cjeline. Bez obzira na nedostatak niza elemenata koji bi nam pomogli da otkrijemo tadašnju organizaciju prostora i cjeloviti izgled pročelja, ono što nam se sačuvalo, a to je veći dio izgleda prvoga kata na pročeljima, dio osnovne organizacije prostora i nešto elemenata građevne stolarije s okovom, govori o uravnoteženom volumenu koji je simetrično koncipiran, bogato raščlanjen, ali jednostavno dekoriran. Izvorni klasicistički odnosi na pročeljima — odnos bijelog i roza tona — pružili su nam uvid u znatno bogatiji koloristički senzibilitet kasnobaroknog klasicizma. Cjelovitost i zatvorenost volumena, stupnjevanje odnosa svjetla i sjene na pročeljima (glatke i bijele lezene i okviri prozora, grubo i roza obojeno zidno platno, tamni uvučeni prozor-

ski otvori) i tome prilagođena dekoracija i vjerojatno strogi klasični tlocrt, osnovne su kvalitete te faze objekta.

Za ranije razdoblje nemamo dovoljno elemenata da bismo ga mogli predočiti, a kamoli valorizirati.

Historicistička je faza do te mjere intervenirala u cjelokupnu strukturu objekta, da je zadržala u strukturu gabarita, organizaciju prostora i oblikovanje pročelja. U toj se fazi potpuno negiraju tlocrt i oblikovanje pročelja iz klasicističke faze, a do neke mjere i volumen. Djelomice se gubi zatvorenost volumena, potpuno se negira simetričnost pročelja (osim na glavnom pročelju) sa svim posljedicama koje takva promjena ima na oblikovanje, mijenja se osnovni ritam odnosa svjetla i sjene na pročeljima, a izravnavanjem zidnog platna i ostakljivanjem otvora u ravnini zida postignut je veći dojam zatvorenosti. Mijenja se uloga prozora. U ranijoj su fazi oni bili element cjeline u okviru simetrične sheme, a sada su postali naglasci pretežno asimetrične dispozicije. U organizaciji prostora jedina je nova kvaliteta prostor »palače«, koji iako na ovaj način odstupa od kasnobarokne koncepcije, ipak ovoj prostoriji daje još reprezentativniji karakter s bogatom svjetlosnom raščlanjenošću pomoću četiri prozora na rizalitu. Ostale promjene u organizaciji prostora nisu bile uspješne, već su degradirale neke od sadržaja. Gledajući u cjelini, može se reći da je objekt u historicističkoj fazi, iako je tretiran kao cjelina, vrijednosno snižen. Umanjene su mu i urbanistička i prostorna i oblikovna vrijednost. Vjerojatno mu je prilagođenost funkciji porasla, jer je to bio možda i motiv adaptacije.

Sve kasnije intervencije tek djelomice zadiru u neke od elemenata arhitekture i ne može ih se smatrati presudnim za vrednovanje objekta. Treba samo reći da nisu pridonijele unapređivanju cjelokupne vrijednosti objekta.

Zaključak

Rušenje zgrade župnog dvora u Prelogu vjerojatno je bilo nužno zbog niza različitih razloga. Tim činom lišeni smo mogućnosti da taj objekt i dalje sudjeluje u životu Preloga kao specifične urbane aglomeracije. Novogradnja novog župnog dvora na istome mjestu pokazat će moguće domete kreativnosti našega vremena. Međutim, treba ipak reći da smo, unatoč degradaciji koju je objekt proživljavao tijekom svoga života i usprkos umanjenoj mu vrijednosti, danas ipak siromašniji za jedan slojeviti spomenik kulture.

Bilješke

1
Rješenje o preventivnoj zaštiti Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, br. 03-UP-I-172/1, 12. 3. 1982.

2
U upravnom postupku ishoda dozvole za rušenje, Republički komitet za prosvjetu, kulturu, tehničku i fizičku kulturu, kao drugomolbeni organ, uvažio je žalbu Župnog ureda u Prelogu i u rješenju kojim dozvoljava rušenje (Rješenje br. UP-II-42/2-1983. od 19. 11. 1983), među ostalim, uvjetovao i izradu potpune dokumentacije objekta kao i njezino publiciranje.

3
Istraživanja su proveli i dokumentaciju izradili: prof. dr. Ivo Maroević, povjesničar umjetnosti; mr. Davorin Stepinac, dipl. ing. arh., i Ivan Tenšek, dipl. ing. arh., svi suradnici Odjela za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

4
Andela Horvat: *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*, Zagreb, 1956, str. 43.

5
Na portalu je uklesano »CLF 1833 RF«, što znači da je portal ugrađen, a vjerojatno je i kurija adaptirana 1833. godine za Fokyja. Potvrda za tu tvrdnju u: A. Horvat: *Spomenici ...* (nav. dj.).

Summary

Ivo Maroević

The Parsonage at Prelog

The Prelog Parsonage was an unattached building situated in the centre of the village to the north-west of the parish church. It was pulled down in the summer of 1984 and replaced by a new building which respected the urban character and gabarit of the old building.

The author analyzes the condition of the building: its volume, shape, spatial organization and function, as well as the state of preservation and construction. The results were obtained before (facade), and during (construction) the demolition of the building, stating the facts and documenting them by detailed architectural analysis and photographs.

Analyzing the history of the building, the author reaches the conclusion that the first phase of construction was in 1768, when the building did not have today's aspect or gabarit, but that it is not possible to determine exactly what the building originally looked like, owing to insufficient data. In the second, classicist phase of 1833, the building was on the whole given the dimensions it had at the moment the study was made, although both the outside and interior modelling were markedly different. In the third, historicist phase it received in the 1860's, a risalto was added to the building, which gave it a markedly different exterior, mainly leaving the interior unchanged. The fourth phase, dating from the early 20th century, mainly concentrated on improving the facilities and on making some smaller changes in the construction.

An evaluation has led to the conclusion that the quality of the house was at its highest in the classicist phase, after which began its formal, spatial and finally physical degradation finally resulting in its demolition. In the first half of the 19th century this was a harmonious specimen of provincial late baroque-classicist construction.